

LBRIS

We know
books

MARIN PREDA

Risipitorii

Ediție stabilită de Alexandru Preda

Prefață de Eugen Simion

Fișă biobibliografică și referințe critice
de Lucian Pricop

EDITURA CARTEX SERV

Conceptie grafică: Dana Popescu

Coperta I: Francis Picabia, Capetele noastre sunt rotunde, deci gândurile își
pot schimba direcția, cca 1930

Tehnoredactor: Ecaterina Pislă

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

PREDA, MARIN

Risipitorii / Marin Preda; ediție stabilită de Alexandru Preda; pref.
de Eugen Simion; fișă biobibliografică și ref. critice de Lucian
Pricop – Ed. a 5-a – București: Cartex Serv, 2023

ISBN 978-606-9098-33-2

I. Simion, Eugen (pref.)

II. Pricop, Lucian (ed.)

821.135.1

© Elena, Nicolae și Alexandru Preda.

© Editura Cartex Serv pentru prezenta ediție.

Pentru comenzi și informații, vă rugăm să ne contactați la:

- Tel/fax: 021/323.41.30; 021/323.00.76
- Tel: 0745.069.898; 0729.951.763
- www.edituracartex.ro
- e-mail: comenzi@edituracartex.ro
- e-mail: comanda.cartex@gmail.com
- O.P. 4, C.P. 184, București

CUPRINS

<i>Prefață</i> (Eugen Simion)	7
<i>Fișă biobibliografică</i>	22
<i>Referințe critice</i>	24
<i>Notă asupra ediției</i>	33
Risipitorii	35
Partea întâi	37
Partea a doua	123
Partea a treia	225
Partea a patra	335

I

Când Petre Sterian pătrunse în casa unui negustor de pe Calea Griviței și ceru în căsătorie pe aceea dintre fiicele lui care se numea Rodica, el nu avu atunci sentimentul că nu se va mai putea apoi despărți de fata aceea. Tinerii nu se simt turburați de gravitatea marilor acte ale existenței, și primul lucru pe care îl făcu el a doua zi când intră în secție și se opri în fața dulapurilor să-și îmbrace salopeta fu să se laude că a dat gata una bogată și că o să-și ridice o casă în cartier.

Adevărul este însă altul. Fata nu se mirase atât de tare că dinspre partea aceea a casei lor, dinspre *Ateliere*, îi venise ei un băiat. De când era foarte mică parcă îl cunoscuse. Stătea ca o pisică lângă geam și când suna sirena tresărea și deschidea ochii mari. Știa că acum or să iasă de-acolo, din spatele porților înalte, de sub acoperișurile lungi, valuri de oameni. Își turtea nasul de geam și începea să se uite. Le urmărea mersul și le auzea ca prin vată și vocile. Treceau câte doi și câte trei, cu șepcile pe ceafă, cu mâinile băgate până la cot în buzunare, legănându-se. Urmărea un grup până nu se mai vedea, apoi alegea un altul, care îi plăcea ei mai mult, pentru un amănunt știut numai de ea, un nas mai lung al unuia dintre băieți, sau o ceafă mai netunsă. Când se făcu mai mare începu să coboare în prăvălie, și din prăvălie în stradă, chiar printre ei, privindu-i cu un zâmbet naiv și familiar. Și tinerii treceau pe lângă ea ferindu-se să n-o atingă, fără s-o ia în seamă, legănându-se mai departe cu mersul lor liniștit și egal.

Într-o după-amiază lungă de vară, la ora când cumpărătorii erau foarte rari și părinții urcau sus în odaia lor, începu să apară în prăvălie un domn. Era, după cum aflară curând, fiul proprietarului unui magazin de fierărie, *La omul de fier*. El călca pragul și dădea bună ziua într-un fel aparte, având aerul că săvârșește o ispravă pentru care trebuie negreșit să fie remarcat și admirat, iar, după teighea, cu metrul în mână, îl întâmpina cea mai mare dintre surori, cu aceeași expresie; buzele li se subțiau la amândoi, privirea le sticlea, vocea căpăta accente străine și cuvintele pe care le schimbau împreună se ciocneau între ele într-un fel foarte vesel: „Domnișoara vrea să-mi acorde câteva minute întreținere?” începea de obicei tânărul. „Pardon, domnule, răspundea atunci fata, întrețineți-vă cu cine v-ați mai întreținut.” „La cine faceți aluzie?” „La dumneavoastră.” „Mă confundați.” Și asta dura minute și uneori ceasuri întregi. Se pândeau și triumfau unul față de celălalt într-un fel de neînțeles, parcă ar fi făcut cunoștință anume ca să se poată înfrunta. Deseori el se despărțea de ea cu un aer trufaș și mușcător, pentru ca în ziua următoare, revenind, să plece ofensat și băfoș, iar sora cea mare ră-mânea după teighea furioasă și roșie de jignire sau jubilând de răspunsul cât mai usturător pe care i-l dăduse. Vroiau parcă să-și dovedească unul altuia ceva, dar ce anume nu se putea ști, și se supuneau acestei porniri cu convingerea cea mai liniștită că așa face toată lumea și că așa se poartă un cavalier cu o domnișoară. După ce se căstoriră, fata venea deseori pe-acasă, se închidea cu mama în odaie și ceasuri întregi i se auzeau de acolo smiorcăiala și drăcuilele. Continuau, se pare, așa cum începuseră. Venea apoi bărbatul după ea și o lua acasă cu „scuze”, dar se vedea după ochi că n-o ierta pe soția lui decât pentru moment.

Fata mijlocie coborî la teighea în locul celei mari și într-o zi un alt tânăr începu să întârzie și el în prăvălie ca și celălalt. El nu vroia însă să-i dovedească fetei nimic, nu era deloc băfoș s-o invite astfel: „Domnișoară, vreți să împărtășiți două scaune cu mine diseară în grădină?” Nu se pricepea și, surâzând în sinea ei, fata găsea că acest domn era cam plicticos. Totuși, nu uita nici

după atâția ani acest unic curtezan al ei, pentru care cu vremea începuse să aibă o curioasă nostalgie. Scena pe care o povestea despre el ajunsese să capete cu timpul o mare precizie și în același timp o neclaritate afectivă turburătoare, căci sugera copiilor tinerețea mamei, tainică și plină de farmec. „Stăteam în prăvălie, când văd că intră cineva, mi-am dat eu seama că nu era un client, începea de obicei mama. A spus bună ziua și a întrebat dacă avem nu știu ce. N-avem, zic. Și a plecat. A doua oară când a venit a rămas așa, pe gânduri: Dumneavoastră, zice, stați la teighea? Da, zic. Și, zice, părinții dumneavoastră, domnul Petrașincu, unde este? E sus. Și dumnealui, zice, stă dimineața și dumneavoastră după masă? Nu, stă și după masă, dar numai după ce doarme nițel. Dar de ce, zic, aveți ceva cu el? Nu, zice, n-am nimic... Și aici mama se oprea pufnind în râs, nedumerindu-i pe copii, și niciodată nu trecea mai departe, ca și când ar fi ajuns la o poartă prin care nu putea să intre decât singură și despre care nu se vorbește nimic nimănui. Într-adevăr, după câteva săptămâni, curtezanul ei o invitase la un bal și acolo se petrecuse acel ceva despre care ea nu vroia să mai povestească.

La numai câteva minute de la sosire, intrase pe ușă un tânăr cu mustața deasă, răsucită în sus și cu niște ochi mari și strălucitori și, dintre toți, deodată nu-l mai văzuse decât pe el. Era îmbrăcat ca și fiii de negustori care organizaseră balul, cu ghețe negre, pantaloni rotunzi, fără dungă și fără manșetă, jiletă, guler alb și teapăn, ridicat sub bărbie și cu cravată cu nodul enorm, cum era moda pe-atunci... El își plimba privirea peste sală, căuta parcă pe cineva. „Pe mine mă caută”, a gândit ea atunci cuprinsă de veselie, și tot privindu-l își spunea, fără să creadă prea mult, că numai pe ea putea s-o caute, fiindcă numai ea, dintre toate fetele care erau acolo, își dădea seama cine era el, cu mâinile lui mari, cu costumul lui de împrumut, cu privirea lui îndrăzneată, căutând nici el nu știa pe cine, dar prefăcându-se că știe, ca să-și ascundă stin-ghereala. Deodată, el a văzut-o și a pornit spre ea. I s-a făcut frică, a cuprins-o brusc amețea și au început să-i tremure picioarele. A vrut să se refugieze sub protecția cavalerului ei, dar era prea

târziu, necunoscutul i se și plantase în față și o invita, printr-o înclinare mută, la dans.

„Dacă vrei să te nenorocști, mărită-te cu el, spuse tatăl după ce Sterian le făcu o vizită și o ceru, câteva luni mai târziu, în căsătorie. Îl vezi așa subțirel și cu mustață, dar nici măcar hainele de pe el nu sunt ale lui. Și încă asta n-ar fi nimic, e băiat tânăr și calificat în meserie, ar putea să-și facă și să trăiască bine, dar eu îi cunosc pe ăștia, sunt bețivi și curvari. O să se poarte bine cu tine un an sau doi, și pe urmă, după ce o să faci copii, o să-ți dea cu piciorul. De la *Ateliere* o să tragă direct la cârciumă și o să se întoarcă acasă la miezul nopții, plin de noroi și cu chenzina pe jumătate. O să se trântescă în pat să-l descălți și să-i tragi pantalonii și dacă o să scoți o vorbă o să-ți umple gura de sânge. Iar bruma de zestre pe care o să ți-o dau o să ți-o toace și pe aia și o să fie vai de capul tău. Ce-ai să faci dacă ajungi în mizerie și nenorocită, cu copii în brațe? continuă tatăl, posomorât și potrivnic. Unde ai să te duci cu ei? Că altceva de la mine n-o să mai ai parte, că nu ești numai tu!”

Și la această întrebare se oprise și se uitaseră la ea toți care mai erau de față, mama, surorile, cumnatul și două mătuși. Se lăsase o tăcere grea. Ce avea să facă? Unde avea să se ducă? Așteptau s-o vadă șovăind, cuprinsă de îndoieli, renunțând, sau dacă nu, apărându-se, încercând să-i convingă că ea îl cunoștea bine și știe că n-o să fie așa cum îi prooroceau ei. Ea parcă tresări, își îndreptă umerii și deodată întrebă cu o voce limpede: „Atunci, cu cine să mă mărit?”

Răsuflară ușurați. Asta era altceva. Tatăl făcu un gest: se găsesec destui băieți buni. Și după câteva clipe aruncă un nume din lumea lor de mici negustori. Fata surâse și ascultând numele rămase parcă pe gânduri, apoi deodată spuse iarăși cu aceeași voce distinctă, având însă ceva în plus, care te putea face să crezi că e beată: „Nu, mai bine mor!”. Și nu mai adăugă nimic, nici o explicație care măcar să le fi ușurat lor înțelegerea și să poată, la urma urmei, s-o lase să se mărite cum vroia ea.

O lăsară, totuși, în pace vreun an, să-și vie în fire, să-și facă loc spre mintea ei sfaturile și amenințările lor. Dar pe urmă înțelesesă că nu era nimic de sperat; minte avea, dar ea nu era o fată prea frumoasă, și îi căzuse rău băiatul acela ochios; orice încercare de a o sili să nu-l mai vadă n-ar fi făcut decât s-o lege și mai tare de el. Consimțiră, dar își luară toate măsurile de prevedere: zestrea fetei să rămână pe numele ei – casa pe care aveau să și-o ridice și mobilierul dat de părinți. Spre uimirea lor, tânărul dădu din umeri acceptând. „S-o văd și pe-asta, zise el, să mă dea ea pe mine afară din casă; plec și mă însor cu alta!” Rubedeniile protestară: n-o să-l dea nimeni afară din casă, dar e bine așa cum zic ei, fiindcă femeia este aceea care face copii, și copiii trebuie să fie la adăpost de un tată care ar lua-o razna. Și lui Sterian i se păru firesc acest răspuns și nu zise nimic.

II

Pe vremea aceea, cartierul nici nu exista, Bucureștiul se oprea undeva prin spatele *Atelierelor*; după care veneau gropi, rampe de gunoi, câmpie întinsă, bătea crivățul iarna și spulbera zăpada. Au ales un loc și au început să muncească să-și facă o casă. Bătrânul Sterian veni anume de la Oltenița, să-i ajute fiului „să-și dureze un cămin”. Era dulgher. Casa a fost ridicată într-un an, cu fundația de cărămidă, „solidă”, cum spunea bătrânul, părând mică pe din afară, dar spațioasă înăuntru, cu trei odăi, dintre care cea din mijloc sufragerie și salon, primind soarele în ferestre de la răsăritul până la apusul lui, cu bucătăria în spate și o mică verandă în față.

În al doilea an, întorcându-se într-o zi mai târziu de la niște prieteni, Sterian își găsi soția afară stând tăcută pe un scăunel. O întrebă ce are. Ea nu-i răspunse nimic. I se întâmplase ceva, nu mai vorbea. „Am fost la club”, îi spuse el, și cum ea nu dădea nici un semn de recunoaștere: „Rodico, s-a întâmplat ceva la voi, a murit cineva?” Tăcerea ei era însă prea înghețată ca să confirme

o nenorocire de acest fel. Atunci el folosi cuvintele care exprimau bucuriile știute numai de ei doi. Drept răspuns, ea avu un gest de dezgust cu înțelesuri care lui îi scăpară. El dădu din umeri: n-avea decât să tacă dacă asta îi plăcea!

Dar zilele treceau și se părea că puterile ei în această tăcere erau foarte mari. Atunci el se mohorî, se înfurie, începu să bea, și gândul despărțirii fu cel dintâi care i se strecură în minte când se întrebă unde avea să ajungă traiul cu ea. Când se întorcea de la *Ateliere* amețit de zgomotele asurzitoare ale ciocanelor de la cazangerie și știa că în pragul casei îl așteaptă o tăcută, i se părea ușor și de neînălțurat să se despartă de ea, și gândul că această căsătorie care începuse atât de bine avea să se strice curând îi apărea firesc, obișnuit, și fără urmări pentru cineva. Ba chiar începu să se simtă mândru și să-și bată joc în sinea lui de cei care, în aceeași situație, făceau tărăboi mare, își amenințau femeia cu moartea și altele asemănătoare. „Da' de unde, își zise, nici de un fir din părul ei n-o să mă ating. Nu mai vrea să trăiască cu mine, treaba ei, nu pot s-o țin cu sila. În ce privește casa, o să i-o las, să nu spună pe urmă rubedeniilor ei c-am vrut să-i mănânc zestrea; dar copilul mi-l iau“.

Astfel au trăit câteva luni. Între timp, casa începuse să arate jalnic, odăile erau murdare, rufele împrăștiate prin colțuri, pereții plini de păianjeni, bucătăria murdară și rău mirositoare, patul conjugal veșnic desfăcut, copilul nespălat și flămând... Mai ales acest pat, cu pernele storcoșite și încrețite, cu albiturile neschimbate de multă vreme, arăta cu prisosință starea de decădere în care ajunsese și se complăcea femeia lui. „Uite ce e, se pomeni spunându-i într-o dimineață de duminică, uite ce e, dragă Rodico – și înainte de a pronunța ceea ce avea să urmeze, el făcu întâi un gest tăindu-și gâtul cu palma foarte aproape de bărbie –, mi-e până peste gât, zise el, de aerele tale de față de negustor care nu știe ce e munca. Asta e, dacă vrei să știi, mi-e până peste gât.“

Și pentru întâia oară ieșiră din gura lui înjurături pe care ea nu le mai auzise. Femeia se uită la el cu un ochi imobil, contemplând parcă înjurăturile și cuvintele lui lipsite de sens,

străine de ei doi, din care reieșea că ea a avut aerele acelea de față de negustor care nu știe ce e munca încă de la început și că el le-a tot răbdut... Cuvinte prostești de bărbat tânăr care nu mai știe nici el ce-i iese din gură. „Mai bine să ne despărțim“, zise ea cu un glas istovit și cu o expresie de silă disperată pe chipul ei neatins până atunci de suferință.

Pe neașteptate, venind nu se știe din ce zonă ascunsă a sufletului, a urcat în clipa aceea în el o senzație de spaimă proaspătă și cumplită ca o tăietură de brici adâncă și rece. Cum adică? Rodica lui, pe care a văzut-o... ai cărei ochi i-a întâlnit când a intrat în sala aceea de bal... să nu mai fie, să n-o mai vadă?...

Ea începu să-și clatine capul într-o parte și-n alta, fără o lacrimă, fără un geamăt, suferind de un rău adânc și inexplicabil, care secase totul în sufletul ei, parcă chiar și suferința însăși. Seceta nu se abate numai asupra pământului, când moare iarba și tânjesc plantele și copacii, ci și asupra simțirii oamenilor, când se ofilesc și se usucă toate sentimentele. În asemenea epocă, totul este chinuitor pentru cel lovit de această calamitate naturală și adesea cei mai apropiați și cei mai iubiți, tocmai ei, sunt cei care sporesc prin prezența și devoțiunea lor chinurile celui care nu mai poate absorbi nici această dragoste și nici această devoțiune. Abia acum, văzând-o cum suferea, a înțeles el ce se întâmplase în seara aceea la bal: ea era a lui pentru totdeauna, n-o mai putea părăsi; nu numai el o dăduse gata pe ea, ci și ea pe el. „Nu, mai bine mor, dar de tine nu mă despart“, răspunse tânărul cazangiu venindu-și în fire.

Aceste cuvinte îi făcură însă ei parcă cel mai mare rău, dar el nu se lăsă înșelat, înțelese că prin preajma lor dă târcoale nenorocirea și că trebuie să rămână numai la ce simte el pentru ea, și nu la ce simte ea pentru el. Ea începu să zacă, mânca puțin și dormea tot timpul. O ridica în capul oaselor și îi căuta privirea. Rareori tresărea, își oprea o clipă ochii asupra trăsăturilor lui îngrijorate, stătea o clipă cu brațele animate fără vlagă de gâtul lui, apoi brațele îi alunecau în jos, privirea i se stinge, își întorcea fața de la el și aceeași expresie chinuită de disperare și dezgust

schimonosea trăsăturile ei cunoscute. În epoca aceea el se îndrăgosti parcă a doua oară de brațele ei subțiri și de trupul ei care zăcea cu genunchii la gură ca un animal în culcuș... În somnul ei nesfârșit avea adeseori coșmaruri. O auzea gemând și atunci o lua în brațe. Ea se trezea și se desfăcea din îmbrățișare, se ghemuia și mai mult în singurătatea aceea a ei căreia îi căzuse prizonieră.

O toamnă și o iarnă a ținut-o această boală fără să-i fie bine dintr-o dată, fiindcă o chinuia tristețea, plângea, tresărea la cel mai mic zgomot, îi era mereu frică de ceva.

Abia o dată cu primăvara își reveni și se vindecă. Se îndrăveni atât de bine că deși adevărata greutate a vieții abia după aceea se lăsă asupra casei lor, ea nu numai că n-o resimți, dar făcu deseori, când umerii lui slăbiră, să treacă pe ai ei mai mult decât putea să îndure o femeie. Născu de patru ori și crescui trei copii.

III

Răbdarea aceasta care îl făcuse să-și cucerească și apoi să-și păstreze soția era la el ceva înăscut, dar nu-i venea din familie, fiindcă fratele său, deși semăna cu el fiziceste, era pe undeva mai ușuratic, îi plăceau femeile și petrecerile și avea un instinct al familiei mai slab, lipsindu-i acel dramatism necesar în a presimți și preîntâmpina primejdiile care o pândesc. În schimb, instinctul social era mai slab la fratele cel mare și, dimpotrivă, mai puternic la petrecărețul cel mic. Cazangiul nu-și dădea de pildă seama de primejdiile care puteau amenința o familie din afară și mulți ani n-a înțeles care era pricina că administrația nu vroia în ruptul capului să-i adauge la salariu un anumit spor de care cazangiii de-o vechime cu el se bucurau. Și nici alții nu i-au spus tot pentru că nu-și putuseră închipui că el n-a înțeles și singur un lucru atât de la mîntea oricui. Faptele erau simple. Odată Sterian părăsi locul său și în văzul tuturor se opri în fața unuia pe care toți îl știau că se duce la direcție și toarnă. I se întâmplase unuia dintre ei o neplăcere, unui cazangiu care pe mulți îi învățase meseria; îl

învățase și pe el; fusese amendat de un funcționar nou și zelos și bănuiau bineînțeles că acest funcționar deținea informațiile de la turnătorul acela, și nu atât amenda, cât desconsiderarea făcuse ca obrazul bătrânului să rămână atât de lungă vreme împurpurat și să nu poată trece peste jignire. Nici marea vechime într-o meserie așa de grea nu poate obține respectul patronului și mai ales al funcționarilor săi? „Ascultă, mă, se adresează Sterian turnătorului, ce-ai făcut tu nu e faptă de om! Pentru mine, omul dacă nu e om, eu nu-l respect și-l bag în... mă-si de om!“

Și îi întorsese spatele să nu-i audă răspunsul și nu făcuse apoi nici o legătură între această scenă și sporul acela de salariu de care fu lipsit apoi o vreme atât de îndelungată. E drept însă că reacția de moment a cazangiiilor nu-l ajutase în ziua aceea să înțeleagă gravitatea faptului, trecuseră când unul, când altul pe lângă el și foarte degajați îi confirmaseră că avusese dreptate și că bine făcuse. „Așa e, ai dreptate, spuneau ei cu aerul cel mai firesc, turnătorul nu e un om, e un căcat, bine ai făcut că l-ai băgat în mă-sa“. Dar că mulți dintre ei nu îndrăzneau totuși să-l blameze pe față pe acest turnător, asta se fereau să spună, creându-i lui Sterian impresia falsă că atitudinea lui va fi lipsită de urmări.

În preajma unei mari greve care urmă câțiva ani mai târziu lipsa lui de instinct ieși din nou la iveală. Era membru în Partidul Social-Democrat și în epoca aceea Partidul Social-Democrat făcuse alianță cu un partid nemuncitoresc, pentru a-l sprijini pe acesta să vină la putere. Drept recunoștință, acest partid, care își zicea „țărănesc“, ordonă, scurtă vreme după ce formă guvernul, masacrul minerilor din Lupeni. „Ce facem, Toma? Ce fel de socialiști suntem noi?“ își întrebă Petre Sterian fratele. „Nu știi ce fel de socialiști sunteți, răspunse Toma, nu sunt membru al acestui partid, și nici n-o să fiu vreodată. (Toma nu era membru al nici unui partid, dar în discuțiile cu fratele său simpatiza cu comuniștii.) Nu vezi, zise mai departe Toma, cu cine faceți voi alianță și pe cine aprobați să tragă în noi cu pușca?“ „Care în noi, răspunse Petre supărat, de unde știi tu ce s-a întâmplat acolo?“

LIBRIS

We know

books

MARIN PREDA

Delirul

Ediție stabilită de Alexandru Preda

Prefață de Oana Soare

*Fișă biobibliografică și referințe critice
de Lucian Pricop*

EDITURA CARTEX SERV

CUPRINS

<i>Preda și „delirul“ istoriei (Prefață de Oana Soare).....</i>	7
<i>Fișă biobibliografică</i>	18
<i>Referințe critice</i>	20
Notă asupra ediției	29
Delirul	21
Partea I	33
Partea a II-a	97
Partea a III-a	245
Partea a IV-a	361
Partea a V-a	435

PARTEA ÎNTÂI

I

Când mama lui Parizianu, sora mai mare a primei neveste a lui Moromete, se întorsese de la Paris însărcinată, mulți crezuseră că va ieși din asta un copil care n-avea să semene deloc cu cei din sat: fiindcă ce deosebire ar mai fi fost atunci între Paris și Siliștea-Gumești? Boieroaica, doamna Guma, îl boteză ea însăși, iar Moromete, pe atunci flăcău tăcut, deschise gura și îl porecli Parizianul. Dar nici nu se putea un copil mai șters și mai siliștean decât cel pe care îl născu această viitoare cumnată a lui Moromete. Se pomeniră toți cu el că a ajuns flăcău, că se însură și făcu la rândul său un copil, pe Ștefan. Avea un singur merit: ținea la cei trei, Paraschiv, Nilă și Achim, ca și când i-ar fi fost frați, și la Guica, care era sora lui Moromete, că și când i-ar fi fost lui a doua mamă. De ce? Nimeni nu știa.

Ceva din neînsemnătatea lui Parizianu se răsfrângea asupra fiului, cu toate că firea acestui băiat ar fi trebuit totuși să atragă atenția. Avea o veselie ciudată, inexplicabilă, din care nu răzbătea în afară, pe înțelesul celorlalți, decât câte-un cuvânt sau câte o expresie pe care le repeta până te scotea din sărite. Odată l-a ținut una o vară întreagă, zicea, orice i-ai fi spus, că n-are importanță, cum n-are, mă, importanță, se supăra omul, să-i spui lui tac-tău să vie să-și ia putina, că i s-au uscat doagele pe-aici, să nu mă pună pe urmă să i-o plătesc când o vedea că i se scurge zeama

de varză prin ea..., „n-are importanță“ răspundea el târăgănat, cum n-are, mă, importanță, își ieșea ăla din pepeni, tu-ți paștele mă-tii, îți bați joc de mine, că acuși îți dau vreo câteva... Alteori însă era tăcut și aproape orb; trecea pe drum, întorcea capul și te vedea, dar nu-ți dădea bună ziua, oricine ai fi fost. Odată s-a întâmplat să se întâlnească chiar cu tat-său, care i-a spus ceva, și băiatul nu l-a recunoscut...

De mulți ani Ștefan lipsea de-acasă toamnele, iernile și primăverile, ca și Niculae, văru-său de-al doilea. Nu prea le venea însă la nimeni să creadă că un băiat așa ca el urma liceul din Pălămida. Era îmbrăcat prost, umbla desculț și Parizianu îl lua la secere îndată ce venea acasă în vacanță. Nu era văzut citind și nici nu uimise pe cineva cu inteligența lui, care în școală trebuie să crească negreșit, și nici prin cunoștințele lui, care ar fi trebuit de asemeni să-i rămână în cap în urma învățaturii. Taică-său, cu toate că îi vedea bine notele mari cu care trecea clasa, parcă nici lui nu-i venea să creadă că fi-său știe carte. „Tu de ce nu citești, mă? îl întreba el cam supărat. O să creadă lumea că nu e nimic de capul tău!“ În loc să răspundă, băiatul repeta rânjind într-o parte (și în clipa aceea chipul lui se lumina ca un dovleac cu ochi și gură în care s-ar fi vârat o lumânare) acel cuvânt sau expresie care îl apuca și îl ținea săptămâni întregi ca și când n-ar fi fost întreg la minte.

Parizianu devenea tăcut. El își cunoștea copilul, își dădea poate seama că nu degeaba profesorii îi înscriau numai nouă și zece în carnetul lui de elev, că pesemne băiatul lui citea mult în timp ce era la liceu și că în vacanțe nu mai avea chef... I-ar fi plăcut totuși să-l vadă lumea cu cartea în mână și să-l laude și pe el oamenii cum îl laudau pe alde Niculae...

Îl ura pe Niculae pentru acest lucru, dar și pentru că îl ura pe tat-său, pe Moromete. În privința asta se dovedea că puterea unei muieri ca Guica era mult mai mare decât credea chiar ea, Guica. Fără să recunoască, Parizianu nu avea în cap ca și cei trei, Paraschiv, Nilă și Achim, altceva decât ea, că adică Moromete ar fi vinovat de toate, că s-a însurat a doua oară după ce Rădița, sora mijlocie a maică-sii, a lui Parizianu, a murit și că prin această

LIBRIS | We know
BOOKS

însurătoare soarta lor s-a schimbat în rău. Asta putea fi adevărat în ceea ce îi privea pe copiii lui Moromete, cei trei dintâi, din pricina celor trei din urmă, dar întrucât aveau toate acestea legătură cu Parizianu, care stătea liniștit în casa lui de la maică-sa și-și muncea la fel de nestingherit cele câteva pogoane de pământ din care trăia? Zvonuri turburi, venite tot din partea Guichii, dădeau de înțeles că până și de moartea Rădiții era vinovat tot Moromete, fără să se spună însă în ce fel.

... Și iată că pe la sfârșitul unei toamne cu aproape un an înainte ca războiul să se apropie și de noi, și după câțiva ani de la fuga celor trei, un fapt brutal și neîndoielnic le sără inima lui Parizianu și Guichii; trecuseră mai multe zile de când se începuseră școlile și Niculae stătea tot pe-acasă; și, se află că Moromete îl oprea pe fi-său, pe Niculae adică, să-și mai urmeze drumul lui, iar tat-său se pregătea să se ducă la București. De ce, ce se întâmplase?

Parizianu stătea în curte cu Ștefan când află știrea. Cioplea un țaruș. Cu ciorapul de gât Guica intrase în casă să-i spună și bătrânei. Parizianu era un om domol, abia mergea, abia deschidea gura, cu toate că nu-l durea nimic. Odată a pus umărul sub brișcă și a săltat-o să-i ungă o roată, în timp ce muierea lui și Ștefan erau sus pe cutie și s-au pomenit că se clatină căruța cu ei cu tot... Nu s-ar fi putut însă spune că făcea tot ce putea cu forța aceasta care zăcea în el, și nu fiindcă n-ar fi fost vrednic, ci pentru că... A avea pe chip o expresie care o îndreptățise, pesemne, pe Catrina Moromete, să-l asemenea cu Guica: stau, parcă spunea, și să vie altul să spună că nu stă și el. Ce poți să mai faci după ce îți dai caii la apă?... Acești cai parcă semănau și ei cu stăpânul lor: erau voinici, în putere și intrau în curte foarte liniștiți, cu Parizianu între ei, cu câte-o mână pe spinarea lor; stăteau, ce puteau să facă? Nimeni nu știa că banii care-i trebuiau lui fi-său la liceu nu făcea rost de ei Parizianu, erau de la maică-sa de demult, de când fusese ea la Paris cu stăpâna de pe atunci a moșiei, îi strânsese unul lângă altul de pe vremea când leul era cât roata carului și avusese grijă încă de pe atunci să cumpere cu ei mahmudele... Târziu, când

nepotul se făcu mare, și prețul aurului urcă, începu să vândă din ele în fiecare an ca să-i plătească lui Fănică (așa îi spunea bătrâna) taxele, cărțile și gazda...

Întâmplarea făcea ca tocmai în acel an mica ei comoară să se topească, dar nimeni din familia lor nu avusese pretenția ca Ștefan să termine liceul, de aceea îl și ținuseră în școala primară până ce terminase cursul complet, de șapte clase, ca pe urmă, cu trei, patru clase de liceu, cum spusese Parizianu, adică atunci când băiatul avea să aibă optsprezece, nouăsprezece ani, să plece la București și să se facă și el pe-acolo funcționar...

– Ei, uite-acuma să se ducă cineva înainte și să le spună ăloră să nu stea de vorbă cu el, zise Parizianu icnind parcă de satisfacție, cu tesla în mână... În locul lor eu n-aș fi fugit numai cu caii și cu oile, continuă el cu un resentiment atât de proaspăt încât ai fi zis că acest lucru se petrecuse ieri, aș mai fi luat și ce era în lada aia, bănetul strâns de pe vânzarea grâului și l-aș fi bătut eu pe el cu ciomagul, nu cum s-au lăsat ei de le-a înmuiaț ăla oasele... Uite că au trecut anii și nici unul n-a mai ridicat nici o pretenție, și ar fi putut să ridice, fiindcă era dreptul lor, au muncit pe-acolo și și-au făcut... Acuma ce caută la ei? Dacă aș fi eu în locul lor știu eu ce i-aș face...

Parizianu se opri și se uită la fi-său cu o privire în care mocnea atâta ură străină parcă de el însuși încât ai fi zis că o parte din vină din toate acestea avea și Ștefan al lui, care sta pe pământul plin de troscot al curții și se uita la tat-său rânjind... Se vedea că nu mai putea de plăcere văzând ochii ca de cenușă aprinsă ai tatălui și ascultându-i glasul care îi tremura. Îi săreau lui Parizianu stropi din gură și vorbea la el, la Ștefan, cu tesla ca și când ar fi vrut să-i dea cu ea în cap dacă ar fi îndrăznit să-i spună că nu-l crede.

– Pe ce te bazezi? zise atunci Ștefan pe neașteptate.

Parizianu deodată tăcu și înghiți de câteva ori, nemaștiind ce să spună.

– Cum pe ce mă bazez? zise el total nedumerit.

LIBRIS | We know books

Asta era ceva proaspăt la fi-său și nu băgase încă nimeni de seamă, i se răspundea fără doar și poate la această întrebare, în timp ce el asculta răspunsul cu mintea rătăcindu-i prin salcâmi.

– Mă bazez pe faptul că ăia ar avea tot dreptul să-i dea un brânci din liftul unde lucrează Nilă, și să-i spună: ai făcut ce-ai vrut cu averea mamei, ne-ai gonit de-acasă și ți-ai bătut joc de noi! Acuma ce mai cauți?

Se lăsă o tăcere și Parizianu, domol, reluă cioplitul țăruiului. Ștefan nu zicea nimic. În curând însă mișcările mâinii lui Parizianu se încetiniră, apoi se opriră.

– Iar ăla să nu mă mintă el pe mine, nu-l mai dă la școală fiindcă a rămas repetent. Parcă poate să iasă boier din orice prost. Ce și-a zis el, ia să vând eu din pământul ălora și să-l dau la școală, parcă la școală poate să învețe oricine! Trebuie să ai în tine sânge de om deștept. Trebuie să ai minte care să-ți zbârnâie, nu să fii gură-cască!

Niculae nu rămăsese repetent, iar gură-cască părea mai degrabă să fie Ștefan al lui. Dar Parizianu inventase pe loc ideea, cu rămasul repetent, fiindcă nu înțelegea ce se întâmplase cu Moromete, în timp ce n-avea nici o îndoială că fi-său, desculț și dezbrăcat, strălucea...

– Pe ce te bazezi? zise Ștefan, uitându-se în jos, cu pleoapele lăsate și cu sprâncenele ridicate, semn al unei absențe a gândului aproape totală, deși se vedea că asculta cu cea mai mare atenție ceea ce spunea taică-său.

– Pe ce mă bazez? strigă Parizianu. Mă bazez pe chiondoroșenia lui, se uită la tine ca și când s-ar crede cel mai deștept din câți există, în timp ce nu știe nici măcar să ridice un pai de lângă el... Iar tat-său, dacă era ceva de capul lui, ajungea și el primar, nu umbla să vândă pământul și să râdă lumea de el. Nu mi-a spus mie Aristide? Mă, alde Parizianu, zice, vorbește tu cu Moromete, dacă e om deștept, îl fac primar... Eu mă retrag... Păi, de ce, domnule Aristide, n-ai mai găsit pe nimeni în partidul liberal cât e satu ăsta de mare? E, dar e 'oți, zice, mie îmi trebuie unul care să nu fie oți! Și ce, se terminară oamenii cinstiți? E cinstiți, zice,

da' e proști, mie îmi trebuie unu și cinstit și deștept... Dacă ar fi venit la mine i-aș fi spus și ar fi ajuns și el cineva.

Adică să fi venit Moromete la el, la Parizianu! Ștefan deschise ochii și se uită ținută la tatăl său. Părea sătul de o veselie pe care o păstra în el cu o lene asemănătoare întru totul cu a lui taică-său, deschise gura și zise din gât, rânjind:

– Pe ce te bazezi?

Ai fi zis că Parizianu a băgat de seamă că fi-său își bătea joc de el și că acum o să-i cârpească una. Dar el se gândea cu un efort considerabil.

Scena avusese loc cu adevărat pe la începutul lunii. Se aflau în curte la părintele Provinceanu, Aristide și Toderici, și fiindcă mai erau și alții intrase și Parizianu și se așezase și el jos mai la o parte. Toderici povestea cum ministrul nostru de externe, la Viena, adus în fața unei hărți care arăta România ciopârțită, leșinase. Trebuia să semneze dacă voiam să mai rămânem și cu ce mai aveam... „Ce mai încoace și încolo, domnilor, spusese Toderici, am fost trădați! Nimeni nu mai e cu noi, toți s-au repezit și au mușcat din trupul țării, fiindcă am fost noi plini de cumsecădenie și n-am mușcat și noi din alții la momentul potrivit, să ne știe de frică...”

În clipa aceea, să fi fost orele șase seara, se lăsase soarele prin fundul grădinilor, aparatul mic de ebonită al părintelui anunță prin vocea unei femei: Ascultați simfonia a șasea de Beethoven... Radioul începu să difuzeze printre salcâmi stufosi și înalți, încremeniți parcă de apropierea asfințitului, și printre hămăiturile de câini de prin apropiere, cunoscuta, în altă parte decât aici, simfonie beethoveniană.

Nu ascultă însă nimeni acea încurcătură de sunete care nu se mănă cu nimic din ce știau ei că înseamnă muzică. Cât timp să fi trecut? Părintele tocmai povestea ce i s-a întâmplat unuia de prin Mozăceni, noaptea, doi inși au vrut să-i ia caii, când băgaseră de seamă că muzica se întrerupe brusc și unul începe să spună, adică să citească ceva, cu o voce înaltă și încordată... Trecu mult până înțelesesă ce era; ceva grav, o răsturnare: cădea regele... „Ia uite,

LIBRIS | We know books

rupse în cele din urmă, cineva tăcerea, căzu și regele... Ce-o să fie acum?!... Aha... venea un general... Asta era bine, un general înseamnă armată, pe vremurile astea era exact ce trebuia, spusese Aristide. Dar cine o fi generalul ăsta?“ (Aveau să afle câteva zile mai târziu, când acest general avea să-i aducă la putere, ca să guverneze cu ei, pe legionari și statul român să se numească stat național legionar. În locul regelui care abdica, venea fiul său... Regii rămâneau...) „Mă tem părinte, continuase Aristide, adică ce mă tem, sunt sigur că mâine dimineată nu mai sunt primar... Pe mâna cui dracu o să ajungă satul... E precis că generalul ăsta o să schimbe orientarea României spre nemți și atunci în mod fatal or să vie legionarii la putere... făcuse el această previziune, care se împlinise. Uite că le veniră și ăstora ceasul... Cine ar fi crezut? Ce mai faci Parizianu?“ zisese el apoi ca și când ar fi schimbat vorba, sau ca și când acum, în aceste ceasuri, gândul că era și el țăran ca toată lumea l-ar fi izbit cu putere și și-ar fi dat seama că nu e prieten de pildă cu vecinul său, Parizianu, și că ar fi cazul să devină.

Atât fusese ceea ce îi spusese Aristide lui Parizianu și nici un cuvânt despre Moromete și nici pe departe nu avusese loc dialogul dintre ei pe chestia că Aristide l-ar fi făcut om pe Moromete, dacă bineînțeles acesta din urmă ar fi venit la Parizianu să se sfătuiască cu el... Erau născociri de-ale lui, făcute fie să crească în ochii fiului, fie din nevoia pe care o simt în mod uimitor oamenii de a minți sau de a se minți fără măcar să-și dea seama că o fac... Da mai era ceva: ori de câte ori îl vorbea el de rău pe Moromete, Ștefan mai stătea ce mai stătea și pleca de-acasă, se ducea pe la unchiu-său, pe la Moromete adică, lucru care îl scotea pe Parizianu din sărite. Ce era în capul lui Ștefan? Intra în cartea unchiului cu acea veselie a lui înțepenită pe față într-un rânjel și ai fi zis că se aștepta să-l vadă pe Moromete schimbat în urma atâtor vorbe bune auzite cu câteva minute mai înainte de la taică-său și vroia să-i contemple curios această nouă înfățișare... „Ce te rânjești, mă, Ștefane?“ îi spunea atunci Moromete când îl vedea și din glasul lui rece al lui Parizianu înțelegea, desigur, că